

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

KREITI YA 12

SEPEDI LELEME LA GAE (HL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

FEBRUARY/MARCH 2009

MEMORANTAMO

MEPUTSO: 70

Memorantamo o, o na le matlakala a matlhanu (5).

KAROLO YA A**TEKATLHAOLOGANYO****POTŠIŠO 1**

- 1.1 Ke go re Mokopa ga se a amogela baeng. (2)
- 1.2 Ka lebaka la gore o kwele ge a mmotša gore nkabe yena a ile a amogela baeng, le gona a mmotša mo pele ga bona. (2)
- 1.3 O laetša a se bogale ke ka fao a itshwantšhago le pere ye e hwilego ka gore pere ge e phela e bogale gomme e a raga. (2)
- 1.4 Mosatšana tena
Monna yo o nyatša mosadi wa gagwe ka go mo nyenyefatša/nyefola pele ga baeng. (2)
- 1.5 O tomotše mahlo bjalo ka leribiši ge le le letšatšing.
O swantšhwa le leribiši e le sebopiwa sa bošego, le sa phele letšatšing gape e se tlwaelo ya lona go lebelela batho ge letšatši le hlabile. (3)
- 1.6 Ge nkabe ke se ka nyala.
Nkabe ke namane ya morago. (3)
- 1.7 Se laetša gore Podile o fenywa ke maikutlo, ka gobane o laolwa ke tumo le kganyogo ya mmele go feta moya wo o laolago bophelo bja motho. (2)
- 1.8 Balekwa ba tla tšweletša dikgopolo tša go fapana gomme meputso e tla abja go lebeletšwe lebaka la go kwagala ebile le kgodiša.
tlhalo – mekgwa ya gagwe ya bophelo le mosadi
Lehu – a ka ba a kwešitšwe bohloko ke lehu la mosadi wa gagwe gomme o itshola ge a fentšwe ke maikutlo. (3)
- 1.9 Dikarabo tša balekwa di tla fapana.
Mohlala: E tšweletša kgethologanyo le nyenyefatšo go basadi ka go laetša gore dipolitiki di loketše le go tsebja ke banna. (2)
- 1.10 Ba filwe teye. (1)
- 1.11 Balekwa ba tla tla tšweletša maikutlo a go fapana.
Go se thabišwe ke seemo/ Go nyama.
Go ya le ka moo maemo a lego ka gona ka lapeng, ke tla ya go bitša yo mongwe wa leloko, malome goba ramogolo go tla go kgala batswadi ba ka.
Ke tla ya go bitša moruti gore a tle a ba agiše/eletše/ Go ba kgopela gore ba se boledišane gampe pele ga batho. (3)

- 1.12 Balekwa ba tla tšweletša dikarabo tša go fapana:
Aowa, poledišano ga e tšweletše seswantšho se sebotse sa monna le mosadi ka gore ba phela bophelo bja go forana, go se hlomphane le go nyefolana pele ga baeng.
Ee, poledišano e tšweletša seswantšho se sebotse sa monna le mosadi lebaka ke gore ga go yo a swanetšego go hloriša yo mongwe le go gatelelana. Ge monna a thoma go roga, le go gegea mosadi, o dira gore le yena a iphetolele. (3)
- 1.13 Dikarabo di tla fapana
 Ke be ke tla laela, ka sepela ka lebaka la seemo sa ditaba.
 Ke be ke tla dula lebakanyana gomme ka laela.
 Ge ke ba tlwaetše ke be ke tla bitša yo mongwe wa bona gomme ka boledišana le yena. (2)

PALOMOKA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B

POTŠIŠO 2

Go swaya kakaretšo go lebeletšwe kabo ya meputso:

- A > Mmolelwa / Motho wa boraro (1)
 > Tšhomišo ya mantšu a gago / Boitlhamelo (1)
 > Botelele bjo bo laeditšwego / palo ya mantšu (1)
 B > Dintlha tše šupa ka gare ga temana (7)

Karabo e tla nyalelana le dintlha tše di latelago :

- Go ketekwa moletlo wa khonsata wa lefase mabapi le bolwetši bja HIV/AIDS.
- Go tsebagatšwa gore Motlatši ke yena mothopasefoka wa phadišano ya tša bokgabo.
- Barulaganyi ba khonsata ba thabetše Motlatši ebile ba mo fa sebaka sa go fa polelo.
- O hlaloša gore batswadi ba gagwe ba bolailwe ke bolwetši bja HIV/AIDS gomme yena a šala le maikarabelo a go hlokomela lapa.
- Mahlatse ke gore rakgadi wa bona o ile a ba thuša ba phela gabotse go phala matšatši ale a go feta.
- HIV/AIDS ke bothata bjo bo amago batho ka moka, ebile go sa na le bana bao ba hlakago.
- Ge batho ka moka ba ka amega twantšhong ya bolwetši bjo, gwa thušwa le batho ba dinaga tša ka ntle, ruri go ka ba kaone.
- Lesedi, tsebo, le kwešišo ya batho ba bantši e tla huetša kelohloko go batho bao ba sa kwešišego.

PALOMOKA YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C**POLELO LE TIRIŠO****POTŠIŠO 3**

- 3.1 Balekwa ba tla tšweletša dikarabo tša go fapana.
Khathuni e leka go laetša gore ga go kgonagale gore moreki a reke ka mogala a be a phopholetše mašela ka nako yona yeo. (2)
- 3.2 Balekwa ba tla tšweletša dikarabo tša go fapana.
Ke **nnete** gore diaparo tša theko ya godimo ke tšona tša boleng bja mmakgonthe ka gore theko e nyalelana le khwalithi. Ge o rekile seaparo sa theko ya godimo se tšea nako ntle le go tswapoga fela ge e le sa theko ya fase se no tswapoga ka pelapela.
Ke **kakanyo** fela gore diaparo tša theko ya godimo ke tšona tša boleng bja mmakgonthe ka gore ga go na bohlatse bja gore seaparo sa theko ya godimo ke sonasona, o no hwetša se swana swaniswa le sa theko ya fase. Ka nako o hwetša seaparo sa theko ya fase e le sa mmakgonthe. (2)
- 3.3 Go tsebagatša setšweletšwa sa gagwe go bareki.
Go leka go batamela moreki ka maano a go mo jabetša.
Go goketša moreki.
Go tliša neelano gare ga setšweletšwa sa kgwebo le monagano wa setšhaba. (1)
- 3.4 Dikarabo di tla fapana.
Ee, o ka se sepele o hlagaletšwe ke diaparo, o swanetše go reka diaparo go phala dijo.
Aowa, o ka se reke diaparo mola o swerwe ke tlala. Dijo di fepa mmele gore motho a phele gabotse. (2)
- 3.5 Moreki ga a hwetše sebaka sa go bona/ go phopholetša dilo tšeo a nyakago go di reka ka ge a ka se tsebe boleng bja tšona.
O ka reka diaparo tšeo di sa go lekanego.
Ge o diriša mogala, mokitlana wa tšhomišo ya mogala o a oketšega. (1)
- 3.6 Go godiša ekonomi ya naga.
Go godiša dikgwebo le ditšweletšwa tša naga. (2)

[10]

POTŠIŠO 4

4.1

- 4.1.1 Matšwantle ke ona a dirago bosenyi. (2)
- 4.1.2 Lebopi la ka le bontšha mokgwa wo go kgala go dirisitšwego ka gona, (1)
- 4.1.3 Lenyatšo.
Moithuti wa go ba le lenyatšo o tla itshola mafelelong a ngwaga.
Lefoko la maleba le tla amogelwa. (2)
- 4.1.4 Yo moso – lehlaodi la mmala. (2)
- 4.1.5 Batho bohle ka mo nageng ba swanetše go fiwa tlhompho. (1)

4.2

- 4.2.1 Phapoši : Diphapoši
Thuto : Dithuto (2)
- 4.2.2 -ana, nyenyefatšo ya go laetša bonnyane bja selo.
-ng, e laetša lefelo. (2)
- 4.2.3 Baithuti : ba-. (2)
- 4.2.4 Hle, elang se se latelago hloko.
kgopelo e tšweletšwa ke **hle** le **elang**. (2)
[16]

POTŠIŠO 5

Mmuši
Tlemolla
Ngwana
Nthata

[4]**PALOMOKA YA KAROLO YA C: 30****PALOMOKA YA KAROLO YA TLHAHLOBO: 70**